

УДК 130.1

Т. В. Понедільчук,

к. е. н., доцент, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ: СУТНІСТЬ ТА МЕТОДИ ОЦІНКИ

T. V. Ponedilchuk,

Candidate of Economic Sciences, Associate professor, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman

INTELLECTUAL CAPITAL: THE NATURE AND METHODS OF ASSESSMENT

У статті проаналізовано значення та роль інтелектуального капіталу, а також його трактування у працях зарубіжних та вітчизняних науковців. В статті розкрито сутність поняття «інтелектуальний капітал», як знання, вміння та досвід співробітників підприємства, що мають безпосередній вплив на розвиток організації, а також забезпечують його економічну стійкість та конкурентоспроможність. Встановлено, що структура інтелектуального капіталу включає в себе наступні елементи: людський капітал, структурний капітал та споживчий капітал. Виходячи з цього, запропоновано віднести економічну категорію «інтелектуальний капітал» до нефінансових активів. Досліджено методи оцінки ефективності інтелектуального капіталу компанії, та окреслені їх основні недоліки. Виявлено, що впровадження системи управління інтелектуальним капіталом є створення інформаційно-аналітичної бази для вирішення практичних питань стратегічного розвитку підприємства.

The paper analyzes the importance and role of intellectual capital and its interpretation in the writings of foreign and domestic scientists. We believe that intellectual capital is an employees' knowledge, skills and experience, that has a direct impact on the development of enterprise, provide its economic stability and competitiveness. It was found that the structure of intellectual capital includes the following elements: human capital, structural capital and commodity capital. Therefore, it is proposed to consider the economic category of "intellectual capital" as non-financial assets. The methods of evaluating the effectiveness of intellectual capital were researched, and their main disadvantages were outlined. It was revealed that the implementation of the management of intellectual capital system is to create information-analytical framework for solving the practical issues of strategic corporate development.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, знання, людські ресурси, людський капітал, інтелектуальна власність, конкурентоспроможність, нематеріальні активи.

Keywords: intellectual capital, knowledge, human resources, human capital, intellectual property, competitiveness, intangibles assets.

Постановка проблеми. Розвиток вітчизняної економіки та безпосередньо підприємств, особливо в умовах високої конкуренції, майже не можливий без активної спрямованості виробничих структур на інноваційно-інтелектуальну діяльність. У зв'язку з цим досить актуальним постає питання сутності інтелектуального капіталу, а також аналізу методів його оцінки, адже саме ефективне використання такого капіталу дозволяє значно підвищити якість продукції, інформації, нових управлінських технологій та виробничих інновацій, що є обов'язковою складовою економічної політики сучасного підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблематики формування теоретичних основ інтелектуального капіталу, а також методів їх оцінки займалися такі вчені: С. Казевіч, Е. Чемберлін, Л. Хадсоном, А. Уорд, Н. Маркову, М.А. Ескіндаров, Т. Стюарт, В. Іноземцева, С. Уоллман, Б. Леонтьєв, А. Брукінг, О.Б. Бутнік-Сіверський.

Разом з тим, питання сутності інтелектуального капіталу, а також ефективних методів оцінки залишаються актуальними і надалі, що потребує подальших досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою роботи є визначення сутнісної характеристики та структури інтелектуального капіталу.

Виклад основного матеріалу: Інтелектуальний капітал є відносно новим поняттям, тому в економічній літературі немає узгодженості у визначенні цієї категорії. Дане поняття іноді ототожнюють з людським капіталом, людськими ресурсами, інтелектуальною власністю, інтелектуальними активами. Генезис самого виразу не є однозначним. За словами С. Казевіч [1], елементи всіх концепцій інтелектуального капіталу можуть бути знайдені в публікації Дж. Ріка (1834 рік) під назвою "Соціологічна теорія капіталу"[2, с.65]. Е. Чемберлін, теж вивчав вплив ресурсів категорії інтелектуального капіталу, що знаходяться у власності компанії, на конкурентоспроможність і прибуток підприємства [12, с. 220 – 232].

Більшість існуючих думок зарубіжних та вітчизняних вчених-економістів щодо визначення інтелектуального капіталу, можна поділити на дві основні групи:

- 1) інтелектуальний капітал ототожнюється тільки з людським фактором;
- 2) інтелектуальний капітал – це розширена система, процеси і структура якої представлені пошуком оптимальної інтелектуальної ефективності і відносин між колегами.

Перший напрямок було виокремлено, В.Л. Хадсоном, який визначив людський інтелектуальний капітал як комбінацію генетичної спадщини, художньої освіти, досвіду, ставлення до життя і бізнесу [3, с. 46]. Інший автор А. Уорд вважає, що інтелектуальний капітал це сума «острівців знань», існуючих в межах однієї компанії [3, с. 58], і завданням менеджерів є повністю координувати знання працівників з метою побудови економічної стратегії компанії.

До першої групи також можна віднести думку Н. Маркової, яка «під інтелектуалізацією людського капіталу розуміє процес поступового підвищення інтелектуального рівня людського капіталу на основі синтезу інформації, загальних і професійних знань, умінь і навичок окремого індивіда, що відбувається задля забезпечення відповідності сучасним умовам господарювання та отримання соціально-економічного ефекту. Результатом процесу інтелектуалізації праці виступають створення, формування і нагромадження людського та інтелектуального капіталу, які визначають ефективність будь-якої діяльності» [4].

М.А. Ескіндаров вважає, що інтелектуальний капітал – це система характеристик, що визначають здатність людини, тобто якість робочої сили, тобто працівника підприємства, фірми або корпорації, що створює товар чи послуги, в цілях їх відтворення на основі персоналізованого економічного інтересу кожного суб'єкта і їх сукупності [5].

Т. Стюарт визначає інтелектуальний капітал у ширшому розумінні. Він пише про "інтелектуальний матеріал", що складається зі знань і досвіду, які можуть

бути використані для створення багатства, а також звертає увагу на інтелектуальну власність [6, с. 58]. Варто відзначити, що інтелектуальна власність є юридично-визначеною як власність на патенти, торгові марки та авторські права.

На думку В. Іноземцева інтелектуальний капітал, також можна визначити, як: людський капітал, втілений у працівниках компанії у вигляді їхнього досвіду, знань, навичок, здібностей до нововведень, а також до загальної культури, філософії фірми, її внутрішніх цінностей; структурний капітал, що включає патенти, ліцензії, торговельні марки, організаційну структуру, бази даних, електронні мережі [7].

С. Уоллман має аналогічний підхід, він також підкреслює, що інтелектуальний капітал є не тільки сила людського розуму, а й бренд, товарні знаки і активи, які з часом трансформуються в щось більш цінне [8, с. 10].

Більшість фахівців розглядають інтелектуальний капітал навіть в ще більш ширшому значенні. Прикладом може бути Дж. Фітц-енц який стверджує, що інтелектуальний капітал є «інтелектуальною власністю» компанії і складає ланцюг процесів пов'язаних з мережею різних видів відносин і людського капіталу [9, с. 23]. З іншого боку, він називає здатність фірми отримувати прибуток від власного інтелектуального капіталу. Це пояснення також визначає інтелектуальний капітал як відносини між працівником, їхнім оточенням і структурою в якій вони працюють.

Такої ж думки дотримується і Б. Леонтьєв, розуміючи під інтелектуальним капіталом вартість сукупності наявних у підприємства інтелектуальних активів, включаючи інтелектуальну власність, його природні й придбані інтелектуальні здібності й навички, а також накопичені ним бази знань і корисні відносини з іншими суб'єктами [10].

О.Б. Бутнік-Сіверський дотримується думки, що інтелектуальний капітал – це створений або придбаний інтелектуальний продукт, який має вартісну оцінку, об'єктивованій та ідентифікованій (відокремлений від підприємства), утримується підприємством (суб'єктом господарювання) з метою ймовірності одержання прибутку (додаткової вартості) [11].

І-С. Чін визначає інтелектуальний капітал, як важливий ресурс, який потрібен організації задля досягнення постійного позитивного розвитку і отримання конкурентних переваг. Також вчений вивчав зв'язки між зазначеною категорією та управлінням людськими ресурсами, як необхідного елемента у досягненні поставленої мети [12].

А. Брукінг [13] пропонує ще більш точніший поділ, згідно якого інтелектуальний капітал включає чотири компоненти:

1. ринкові активи;
2. активи пов'язані з людським фактором;
3. активи інфраструктури;
4. інтелектуальні цінності.

К. Свейбі [6] має також цікавий підхід, він визначає інтелектуальний капітал як нематеріальні ресурси на основі моделі відомої як моніторинг нематеріальних активів створеною ним же. Він розрізняє три концепції інтелектуального капіталу: індивідуальні навички; внутрішні та зовнішні структурні одиниці компанії.

Дослідники та практики притримуються думки, що на рівні підприємства інтелектуальний капітал є сумою трьох складових (рис. 1):

Рис. 1. Структура інтелектуального капіталу

1. Людський капітал – сукупність знань, навичок, творчих здібностей, а також спроможність власників та наукомістких працівників відповідати вимогам і задачам підприємства.

2. Структурний капітал – програмні засоби ЕОМ, програмне забезпечення, бази даних, організаційна структура, патенти, товарні знаки, організаційні механізми, які забезпечують продуктивність працюючих та функціонування підприємства.

3. Споживчий капітал – майбутні споживачі продукції підприємства, її спроможність задовольнити їх запити.

Отже, з вище сказаного можна зробити висновок, що термін інтелектуальний капітал в загалом можна віднести до всіх нематеріальних ресурсів, що визначають цінність та конкурентоспроможність організації (підприємства). Інтелектуальний капітал, з точки зору людських ресурсів важко перевести у фінансовий еквівалент, тоді як для всіх інших активів організації існують стандартні критерії для визначення вартості. Тому, на нашу думку, цю економічну категорію було б правильним віднести до нефінансових активів.

Управління інтелектуальним капіталом, а також оцінку його ефективності не можливо провести без його виміру, що є дуже складним завданням. Інтелектуальний капітал компанії на пряму пов'язаний з видом діяльності, конкурентним середовищем, історією та культурою певної організації. Так як це дуже індивідуальна категорія, для кожної організації має бути створена власна модель, і техніка оцінки капіталу.

У тематичній літературі, а також у практиці багато компаній роблять спроби визначити вартість їхнього інтелектуального капіталу. Цього вимагають як інвестори так і партнери. За часту прийняті ними рішення мають більш інтуїтивний ніж економічно-обґрунтований характер. Недостатність релевантної оцінки призводить до різного рівня спекуляцій на ринку інтелектуального капіталу. Це стосується особливо компаній, які займаються дослідницькою діяльністю.

Результати попередніх досліджень пропонують багато методів вимірювання інтелектуального капіталу. Одна з найбільш популярніших класифікацій поділяє ці методи на дві групи: синтетичні і аналітичні.

Найпростіший, синтетичний метод вимірювання капіталу – це знаходження різниці між ринковою вартістю компанії та її обліковою вартістю. Цей метод оснований на припущенні, що ринкова ціна акцій завжди відображає реальну вартість компанії і випадкові фактори не мають жодного впливу на її реальну вартість.

В той же час на практиці часто зустрічається ситуація, коли реальна вартість або недооцінена або переоцінена. Недоліком цього методу є висока чутливість вартості інтелектуального капіталу компанії до змін в економічному просторі. Даний факт, не зважаючи на всю простоту методу, обмежує його використання в оцінці капіталу. Також варто звернути увагу на індекс Тобіна (q), який є відношенням ринкової вартості компанії, до вартості відтвореного власного капіталу. Якщо витрати на власний капітал нижчі ринкової вартості компанії то інвестори (власники) отримають більший прибуток на залучений капітал ніж зазвичай. Хоча структура даного показника проста, його знаходження є дуже трудомістким. Цей індекс дозволяє визначити додаткову вартість завдяки інтелектуальному капіталу. Однак необхідно пам'ятати, що результат вимірювання залежить від коливань цін на акції спричинену тимчасовими чинниками.

Тестування цього показника дозволяє відстежувати зміни в інтелектуальному капіталі конкретного підприємства. Систематичне зростання даного показника свідчить про значну роль інтелектуального капіталу у створенні цінності для власників у той час як його зниження вказує на ефективність використання матеріальних активів.

Одним з найбільш відомих аналітичних методів є так званий «Skandia Navigator». Компанія Skandia AFS була першою, що зробила спробу обчислити інтелектуальний капітал. Це було пов'язано з інтересами акціонерів до можливості перевищення фондової вартості акції компанії над обліковою вартістю.

Даний показник охоплює п'ять напрямків діяльності компанії: фінансову, клієнтську, виробничу, розвиток людських ресурсів та розвиток компанії. Для кожного напрямку пропонується використання певного набору показників. Завдяки ідентифікації та складанню звітів про різні напрямки діяльності, даний метод дозволяє отримати комплексну уяву про нематеріальні активи. З іншого боку даний метод не є універсальним, тому вибір показників повинен складатись в індивідуальному порядку.

Інший метод був запропонований К.-Е. Свейбі у 1997 році для потреб моніторингу нематеріальних активів. Цей метод заснований на припущенні, що єдиним джерелом отримання прибутку є людський капітал, зусилля якого відображаються у структурі внутрішніх і зовнішніх ресурсів організації. Набір показників що використовується в даному методі поділяється на три групи: внутрішньо-структурні показники, зовнішньо-структурні показники та індивідуальні компетентнісні показники. В кожній з груп є показники, що стосуються зростання, регенерації, ефективності та стабільності організації. Вибір даних показників в значній мірі заснований на суб'єктивних думках аналітиків. Тому оцінка, що проводиться за допомогою цього методу не може бути об'єктивною, адже можна обрати лише ті показники, які будуть вигідними певному колу зацікавлених осіб чи організації.

Висновки. У багатьох компаніях інтелектуальний капітал –це найбільш цінний ресурс. Таке позиціонування нематеріальних активів в межах ієрархії ресурсів певної організації повинно заохочувати науковців до більш активного і ефективного вивчення методів оцінки інтелектуального капіталу. Дуже важливо, на думку багатьох менеджерів, вкладати кошти у високоефективні стратегії розвитку персоналу компанії. Тому, можливо слід розуміти інтелектуальний капітал як навички, що є власністю організації, яка досліджує і капіталізує ідеї (технологічні, організаційні, продуктивні і т.д.), з метою збільшення вартості компанії в цілому.

Очікуваними результатами впровадження системи управління інтелектуальним капіталом є створення необхідної інформаційно-аналітичної бази для вирішення практичних питань стратегічного розвитку підприємства. Активізація наукових досліджень у напрямку розробки організаційного механізму щодо моніторингу інтелектуального капіталу є одним із ключових завдань, вирішення якого потребує створення методології стратегічного управління інтелектуальним капіталом сучасного підприємства. З метою підвищення ефективності діяльності вітчизняних підприємств необхідно активізувати постійний управлінський вплив, що буде базуватись на інноваційній основі та факторах формування інтелектуального капіталу.

Література.

1. Kasiewicz S. Kapitał intelektualny –spojrzenie z perspektywy interesariuszy. // S. Kasiewicz, W. Rogowski, & M. Kiciński// Krakow, Oficyna Ekonomiczna. 2006. –118 c.
2. Mięka B. Zarządzanie przedsiębiorstwem w XXI wieku.// S. Kasiewicz, W. Rogowski, & M. Kiciński / Krakow, Oficyna Ekonomiczna. 2006. –94 c.
3. Edvinsson L., Kapitał intelektualny. // L. Edvinsson , M. Malone/ Warszawa, PWN. Warszawa, Difin. – 2002. – 139c.
4. Маркова Н. С. Теоретико-методичні основи формування й розвитку інтелектуального капіталу. / Н.С. Маркова// Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Харків. – 2005 – 20 с.
5. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку//За ред. акад. НАН України В.М. Гейця.-К.: Ін-т економ.прогнозув., Фенікс, 2003.- 1008 с.
6. Jarugowa A. Rachunkowość i zarządzanie kapitałem intelektualnym. Gdańsk, ODDK/ J& Fijałkowska, 2002 - . 116 c.
7. Иноземцев В. Л. За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире / В. Л. Иноземцев – М. : Academia, 1998. – 640с.
8. Edvinsson L. Kapitał intelektualny./ M. S. & Malone // Warszawa, PW. – 2001. – 120 с.
9. Fitz-enz J. Rentowność inwestycji w kapitał ludzki. Krakow, Oficyna Ekonomiczna. - 2001. – 117c.
10. Леонтьев Б.Б. Цена капитала. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе / Б.Б. Леонтьев. —М.: Издательский центр «Акционер», 2002. – 200 с.
11. Бутнік-Сіверський О.Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект // Інтелектуальний капітал – 2002. – № 1 – С.16-27
12. Clulow V. The Case of a Financial Service Firm. / J.Gerstman, & C.Barry, Jurnal of European Industrial Training. – 2003. – 203с.
13. Bukowiz W. R. The Knowledge Management / R. L. Williams /Fieldbook. London, Financial Time, Prentice Hall. – 2000 – 160 с.

References.

1. Kasiewicz, S. Rogowski, W. and M.Kiciński (2006), Kapitał intelektualny –spojrzenie z perspektywy interesariuszy, Krakow, Oficyna Ekonomiczna.
2. Mięka B. (2006), Zarządzanie przedsiębiorstwem w XXI wieku, Krakow, Oficyna Ekonomiczna.
3. Edvinsson, L. and Malone, M. (2002), Kapitał intelektualny. Warszawa, PWN. Warszawa, Difin.
4. Markova, N.S. (2005), Teoretyko-metodyczne osnovy formuvannia j rozvytku intelektual'noho kapitalu [Theoretical and methodological bases of formation and development of intellectual capital], Kharkiv, Ukrain.
5. Heys, V.M. (2003), Ekonomika Ukrainy: stratehiia i polityka dovhstrokovoho rozvytku [Ukraine's economy: long-term strategy and policy development] Inst. of ekonom. prognostic., Phoenix, Kyiv, Ukrain.
6. Jarugowa, A. (2002), Rachunkowość i zarządzanie kapitałem intelektualnym. [Accounting and management of intellectual capital.], Gdańsk ODDK/ J& Fijałkowska.
7. Inozemtsev V.L. (1998), Beyond Economic Society. Postindustrial theory and post-economic trends in the modern world [Outside of the economic society. Postindustrial theory posteconomic trends in the modern world] Moskva, Rossyia.
8. Edvinsson, L. (2001), Kapitał intelektualny [Intellectual capital], / M. S. & Malone // Warszawa, PW.
9. Fitz-enz J. (2001), Rentowność inwestycji w kapitał ludzki[Return on investment in human capital], Krakow, Oficyna Ekonomiczna.
10. Leontiev, B.B. (2002), Tsena kapytala. Yntellektual'nyj kapytal v rossyjskom byznese [The price of capital. Intellectual capital in the Russian business Publishing Center "Aktsoner".
11. Butnik-Seversky, O.B. (2002), "Intellectual capital: a theoretical aspect" Intellectual capital, vol.1, pp. 16-27
12. Clulow, V. (2003), The Case of a Financial Service Firm. / J.Gerstman, & C.Barry, Jurnal of European Industrial Training.
13. Bukowiz, W. R. (2000), The Knowledge Management / R. L. Williams /Fieldbook. London, Financial Time, Prentice Hall.

Стаття надійшла до редакції 13.06.2014 р.

ТОВ "ДКС Центр"